

ЗООНИМИКА

О.Л. Кирилюк

УДК 811.161.2–81'373,611

КІНОНІМИ КІРОВОГРАДЩИНИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРУ КЛИЧОК ТА СПОСОБИ ЇХ ТВОРЕННЯ

Реферат. Стаття присвячена вивченню особливостей української кінонімії. Основну увагу зосереджено на дослідженні процесу номінації та способів словотворення кличок собак. Окремо розглянуто офіційні назви тварин, які мають родослівну.

Ключові слова: зоонім, кінонім, номінація, ознака мотиваційна, способи словотворення.

Зооніміка української мови досі залишається одним із найменш досліджених підрозділів ономастики. Нечисленні праці вітчизняних мовознавців у цій царині, присвячені переважно загальному вивченню кличок тварин усіх класів, не відображають повною мірою закономірностей виникнення, розвитку та функціонування власних назв тварин окремих видів, як то кіноніми – клички собак, гіпоніми – клички коней, орнітоніми – клички птахів тощо.

Не існує в сучасному мовознавстві й однозначної думки щодо визначення терміна “зоонім”. П. Поротников стверджує, що “термін зоонім однозначний. Це кличка будь-якої тварини, птаха чи іншої живої істоти” [7, с.212]. Подібне визначення запропоноване й авторами енциклопедії «Українська мова» [9, с.194]. Однак у мовознавстві термін “зоонім” часто вживається для позначення загальних назв тварин (певних їх видів), наприклад, *кінь, собака, лев*. Такого визначення дотримуються А. Моргун, Н. Юсупова, С. Аكوпова, О. Карабута та ін. Зважаючи на семантику твірних основ терміна зоонім (від гр. *zōon* – тварина й *onoma* – ім’я – тобто ім’я тварини) та за аналогією до термінів антропонім (гр. *anthrōpos* – людина + *onoma* – ім’я – власне ім’я людини), топонім, гідронім та ін., можна зробити висновок, що більш прийнятним є вживання лексеми “зоонім” для позначення власної назви, тобто клички тварини. Для загальних назв тварин більш доцільним було б використовувати компромісні терміни – “зооназва”, “зоолексема” [3].

Такий різновид зоонімів, як “кіноніми” (від гр. *kyōn* (*kyōnos*) собака + *onoma* – ім’я) – клички собак, українськими мовознавцями майже не досліджений. У працях, присвячених зооніміці, зустрічаються тільки поодинокі випадки опису окремих кінонімів.

Сам термін “кінонім” також досить неоднозначно сприймається мовознавцями. У словнику Н. Подольської подано таке його пояснення: “вид зооніма, кличка собаки” [5, с.65]. Авторка спирається на статтю Н. Баскакова «Клички собак у каракалпаків» [1, с.206], який одним із перших ужив термін “кінонімія” для позначення кличок собак. У вітчизняних словниках дефініція цього терміна відсутня.

Метою статті є з’ясування особливостей вибору кличок собак, а також способів їх творення. Фактичний матеріал зібрано на території Кіровоградщини.

Реалізація мети передбачає розв’язання таких **завдань**: 1) визначення умов, які сприяють номінації; 2) встановлення мотиваційних ознак, що лягли в основу клички, 3) виявлення основних способів словотворення, характерних для досліджуваної групи слів.

На вибір клички впливають такі чинники: традиції, мода, суб'єктивні уподобання власника. Варто наголосити, що процес вибору назви завжди є явищем суто суб'єктивним, що й спричиняє можливість надання будь-якому слову статусу кіноніма. Професор М. Сюсько зазначає, що „теоретично кожне самостійне слово (і не тільки самостійне) може стати базою для зооніма, але на практиці так не буває. Щоб стати матеріалом для зоонімів, апелятив повинен мати і певні семантичні, і певні формальні особливості, які б дозволили йому увійти в зоонімікон” [8, с.21]. Незважаючи на надзвичайну широту лексичної бази кінонімів, відповідно до джерел поповнення, їх можна поділити на дві групи: відапелятивні та відонімні. Репертуар українських кінонімів складають як готові номінативні одиниці, так і нові, що з'являються внаслідок власне кінонімного творення за допомогою різних способів деривації.

На сьогодні відсутні будь-які офіційні норми щодо називання собак. Це спричинено тим фактом, що більшість кличок функціонує тільки в умовах усної традиції, виняток становлять клички собак, що мають родослівну й занесені до реєстру Кінологічної Спілки України.

Деякі традиції щодо присвоєння кличок поширені серед кінологів. Так, існують окремі правила для називання певних порід собак. Наприклад, для мисливських собак кличка має бути гучною й короткою, для собак бійцівських порід використовують як клички лексеми, семантика яких відображає грізний характер тварини.

У породистих собак до імені додається назва заводу або розплідника, у якому тварина народилася. “Назва і кличка присвоюються на все життя і обов'язково фіксуються в усіх кінологічних документах” [6]. Цей факт також значною мірою впливає на вибір клички, оскільки в такому випадку необхідною є звукова узгодженість імені з назвою заводу. Такий принцип характерний для називання всіх породистих собак, які мають родослівну. Але перераховані правила присвоєння кличок не можуть кардинально вплинути на унормування процесу номінації кінонімів, а часто, навпаки, спричиняють невинуватене присвоєння тваринам іншомовних назв, оказіональних утворень, в основі яких немає жодних мотиваційних ознак.

У виборі клички власники собак керуються часто зовнішніми чи внутрішніми ознаками тварини. Однак зустрічаються випадки називання відповідно до обставин, за яких собаку було придбано (наприклад, *Дарунок* – власники отримали тварину в подарунок, *Найда*), віку тварини (*Юнка*) та ін. У той же час поширеними є оказіональні утворення, коли кличка не

мотивована будь-якими ознаками тварини, наприклад, *Бетті, Жан, Ресора, Фанта, Булька* тощо. Певну проблему спричиняє засилля українського кінонімікону іншомовними назвами, зокрема з англійської та російської мов, що значно ускладнює встановлення семантичних і словотвірних особливостей, характерних для власне українських кличок.

У процесі дослідження виявлено основні групи слів, що найчастіше набувають статусу кіноніма.

1. Кіноніми, в основу номінації яких покладено зовнішні ознаки тварини (колір, довжина шерсті, фізичні вади, розмір тощо): *Кривий, Циган, Рябко, Сніжок, Малий* та ін.

2. Назви, в основу яких покладено внутрішні властивості, що вказують на характер тварини, її поведінку: *Вірний, Ніжний, Лінько, Буяна*.

3. Клички, мотивовані віковими особливостями тварини: *Юна, Юнка, Юнак*.

4. Особливості голосу тварини, звуконаслідувальні слова, вигуки: *Гавчик, Гава, Гавка, Цить*.

5. Клички – видові позначення тварини, назви породи: *Собака, Бульдог, Бультер'єр*.

6. Антропоніми: *Жора, Борька, Рустам, Данило, Гулька* (від прізвища власника Гулька).

7. Екзотичні імена: *Сильва, Тарзан, Джек, Нік, Герда*.

8. Імена, прізвища відомих особистостей, історичних постатей, літературних персонажів: *Рембо, Бісмарк, Борман, Шанель, Кант, Акіра*.

9. Топонімна лексика: *Барселона, Альма, Альта, Ніагара, Карабах, Арбат, Юта*.

10. Космоніми: *Марс, Уран*.

11. Міфоніми: *Антей, Геракл, Медея, Вій, Бабай, Ікар, Ясон, Афіна*.

12. Назви торгових марок, товарів: *Фанта, Світоч, Палом, Естрела, Мілка, Черокі, Балтика, Амбасадор, Порше, Джин-Тонік, Твікс, Арістон, Юпі*.

20. Назви фірм, компаній, спортивних команд тощо: *Урга* (авіакомпанія), *Парма, Ювентус* (футбольні команди).

14. Назви титулів, посад, звань: *Лорд, Граф, Барон, Принцеса, Герцог, Шериф, Майор, Дама, Міледі, Султан, Баронеса, Царевич, Жандарм, Гетьман*.

20. Назви деталей, предметів: *Гільза, Ресора*.

21. Назви букв, переважно грецького алфавіту: *Альфа, Омега*.

17. Назви творів мистецтва: *Аїда* (опера), *Джоконда, Даная* (картини), *Марсельєза* (музичний твір).

18. Географічна термінологія: *Вулкан, Грім, Торнадо, Вітер*.

19. Назви продуктів харчування: *Паштет, Шоколадка*.

20. Грошові одиниці: *Ліра, Бакс, Ієна, Долар, Крона, Гривня*.

21. Ботанична лексика: *Лаванда, Горошинка, Пальма, Волошка*.

22. Абстрактні поняття: *Гармонія, Феномен, Богема, Аргумент*.

23. Спортивна лексика: *Фристайл, Пас*.

24. Музичні терміни: *Бельканто, Нота*.

Це далеко не повний перелік семантичних груп слів, що використовуються як кіноніми. Адже процес номінації кличок не має чітко визначених рамок і тому поява в мові нових понять, слів часто призводить до використання останніх як кличок. Наприклад, з поширенням комп'ютерної лексики почастішали випадки називання тварин на зразок: *Клава* (від клавіатура), *Флешка* (флеш-карта), *Аська* (програма ICQ). З поширенням мобільного зв'язку зустрічаємо назви типу: *Моторола* (марка мобільних телефонів), *Вега* (від сполучення VGA, що означає окремий тип камер у мобільних телефонах) тощо.

Система словотворення кінонімів також має певні особливості. Так, Р. Бузакова зазначає, що порівняно з апеллятивом у зооніма "менше словотвірних можливостей" [2, с.390], тому розряд кінонімів не представлений усіма можливими способами словотворення, поширеними в сучасній українській мові. Найбільш характерними є такі:

1. Суфіксація: **-к(а)**: *Жучка, Лиска, Топка*; **-к(о)**: *Бровко, Білко, Рябко*; **-очк**: *Цяточка, Латочка*; **-ик**: *Рудик, Сірик*; **-ан**: *Білан, Білана*; **-ун**: *Сивун, Кричун*; **-уш(а)**: *Білуша, Чорнуша, Тайфуша*; **-л(о)**: *Будило, Громило, Давило*.

2. Основоскладання + суфіксація: *Білогрудка, Коротконіжка*.

3. Контамінація як особливий різновид основоскладання: кличка складається із частин імені батька і матері: *Граф + Альфа > Графаль*; з перших букв імен власників собаки: *Палва* (Павло + Ліна + Валерій).

4. Усічення основи: *Злорад* від злорадний, *Боба* від Бобик, *Фаня* від Нафаня, *Рора* від Аврора.

5. Усічення основи + суфіксація: *Вандик* (від *Вандерлей*), *Ботик* (від рос. ботинок).

6. Флективний: *Вихра* (від Вихор), *Тайланда*, *Шерхана*, *Блейка*.

7. Найбільш поширеним при творенні кінонімів є лексико-семантичний спосіб деривації, у межах якого виділяються трансематизація та трансонімізація.

Трансонімізація (перехід оніма іншого класу до розряду кінонімів): *Карабах* (гора, річка) – *Карабах* (кличка собаки), *Альма* (річка) – *Альма* (кличка собаки), *Тимофій* (ім'я людини) – *Тимофій* (кличка собаки), *Клеопатра* (історична постать) – *Клеопатра* (кличка собаки), *Геракл* (міфонім) – *Геракл* (кличка собаки) та ін.

Транссематизація (перехід апеллятива в кінонім): *Туман, Вулкан, Грім, Граф, Лорд, Бакс,*

Бельканто, Крона, Гривня, Феномен, Гармонія, Лаванда, Горошинка та ін.

8. Морфолого-синтаксичний спосіб словотворення "охоплює похідні, які виникають унаслідок переходу слів або словоформ з однієї частини мови до іншої" [4, с.273]. Якщо такий перехід супроводжується перетворенням відповідних парадигматичних характеристик, то таке явище називають конверсією (від лат. *conversio* – перетворення, зміна). На думку М. Плющ, "типovим прикладом конверсії в українській мові є субстантивація прикметників, перехід окремих повнозначних слів у службові, зокрема прийменники" [4, с.273]. У межах морфолого-синтаксичного способу найбільше кінонімів утворюються шляхом субстантивації, тобто переходу прикметників в іменники: *Білий, Вірний, Босий, Бойовий, Вільний, Грізний, Лютий*. У мисливському собаківництві досить поширеними є клички, утворені від дієслів у формі наказового способу: *Гуляй, Карай, Узнай, Хватай*. Останні приклади також демонструють процес субстантивації, тільки в іменники переходять дієслова. Обидві досліджувані групи можна кваліфікувати як конверсиви, оскільки внаслідок переходу прикметників та дієслів в іменники втрачаються ознаки твірних лексико-граматичних класів (прикметника та дієслова), а похідні – власне-кіноніми – набувають граматичних та парадигматичних ознак іменника.

Система словотворення кінонімів не вичерпується розглянутими вище прикладами. У роботі наведено тільки основні, найбільш продуктивні способи словотворення кличок собак.

На окрему увагу заслуговує питання утворення назви розплідника чи заводу, що стає частиною офіційної назви тварин, які мають родослівну.

Назвою розплідника чи заводу може бути будь-яке слово чи сполучення слів, придумане власником, але існують певні традиційні правила у цій царині:

1. Номінація за місцезнаходженням розплідника. Наприклад, *Чана Гіта Кіровоградський, Ешка Чорноліський, Сенді Дніпровська*.

2. Клички собак, що на період реєстрації належали розпліднику чи племінному заводу (переважно це кличка першої собаки у власника). Наприклад, *Орса* – кличка собаки і кінонім *Тарзан Орса*, де *Тарзан* власне-кличка, а *Орса* – назва племінного заводу; назва заводу *Гімбар* походить від кличок собак *Гіта* і *Барик*.

3. Називання собаки за характером (прикметникового походження). Наприклад, *Люта > Клеопатра Люта*.

4. Прізвище, ім'я заводчика або частини імен власників розплідника: Наприклад, *Савалій* (прізвище заводчика), *Вітрай* (Вітя + Рая - імена власників племінного заводу).

5. Будь-який топонім (іменник), підібраний без певної мотивації або якимось чином пов'язаний з місцем походження породи, проживання заводчика чи розміщення розплідника. Наприклад, Літа Саксонія, Жея Інгул, Фантазія Олімп.

6. Утворення типу “прийменник + словосполучення” зі значенням “від кого”, “від чого”. Наприклад, Декс від Якова, Гоша від Зіниці Ока.

7. Номінативні структури типу “прийменник + словосполучення” зі значенням “звідки”. Наприклад, Орнета з Глибокого Джерела, Чері з Дому Камелота, Альфа із Глудос, Артур із Славії, Сакил з Хутора Надії, Розана із Чорного Лісу, Динар із Дому Шарових, Ульф із Дому Татариних, Ден з Кіровограда.

8. Словосполучення на позначення місцевості: Орланда Скіфські Кургани, Малу Південний Двір.

Однак використання назв племінних заводів та розплідників як частин кличок певною мірою ускладнює вживання кіноніма. Такі назви покликані виконувати суто розрізнявальну функцію з метою встановлення місця походження тварини, вони фіксуються в офіційній документації, а в повсякденному житті не використовуються. Деякі власники часто не можуть пригадати повного імені собаки, записаного в паспорті тварини. Тому власне кличкою варто вважати ту назву, на яку тварина реагує і яку найчастіше вживає її господар.

Отже, система української кінонімії є досить багатогранною: зберігаючи традиційні принципи номінації, постійно реагує на новітні процеси, відображає характерні особливості суспільного розвитку. Для українського кінонімікону продуктивними є такі способи деривації: суфіксація, основоскладання, контамінація, усічення основи, усічення основи + суфіксація, флективний, лексико-семантичний, морфолого-синтаксичний.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баскаков Н.А. Клички собак у каракалпаков//Ономастика средней Азии. – М.: Наука, 1978. – С.206-209.
2. Бузакова Р.Н. Особенности мордовских зоонимов//Ономастика Поволжья: Материалы 3-й Поволжской конференции по ономастике. – Уфа, 1973. – С.386-390.
3. Карабута О.П. Лексико-семантична і словотвірна структура зоологічних назв сучасної української мови: Автореф. дис... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 1997. – 24 с.
4. Плющ М.Я. Словотвір//Сучасна українська літературна мова/За ред. А.П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – С.254-304.
5. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. – М.: Наука, 1988. – 189 с.
6. Положение о питомниках и заводах Кинологического Союза Украины//Ел. ресурс: <http://www.ksu.com.ua>
7. Поротников П.Т. Из Уральской зоонимии//Восточнославянская ономастика. – М.: Наука, 1972. – С.210-249.
8. Сюсько М.І. Традиційні і сучасні погляди на природу власного імені. – Ужгород: УДУ, 1999. – 32 с.
9. Українська мова. Енциклопедія. – К.: “Українська енциклопедія ім.М.П. Бажана”, 2000. – 750 с.

Кирилюк О.Л.

КИНОНИМЫ КИРОВОГРАДСКИНЫ: ОСОБЕННОСТИ ВЫБОРА КЛИЧЕК И СПОСОБЫ ИХ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящена изучению особенностей украинской кинонимии. Основное внимание сосредоточено на изучении процесса номинации и способах словообразования кличек собак. Отдельно рассмотрены официальные названия собак, имеющих родословную. (“Λογος όνομαστικη”, №1, 2006, с. 46-49).

Ключевые слова: зооним, киноним, номинация, мотивационный признак, способы словообразования.

Kyrylyuk O.L.

CYNONYMS OF KIROVOHRAD REGION: THE PECULIARITIES OF CHOOSING NAMES AND THE WAYS OF THEIR FORMATION

The article is devoted to the research of the peculiarities of Ukrainian cynonymy. Most attention is paid to the research of the process of nomination and to the ways of formation of dogs' names. Special consideration is given to the official names of the animals with genealogy. (“Λογος όνομαστικη”, №1, 2006, с. 46-49).

Key words: zoonym, cynonym, nomination, motivating feature, the ways of word formation.